

**ФЕДІР СТРАВИНСЬКИЙ: РОКИ НАВЧАННЯ  
(за матеріалами українських архівів)**

**Мета статті** – на основі віднайдених архівних матеріалів відтворити достеменну панораму років навчання Федора Стравінського у доконсерваторський період, увести до наукового обігу не відомі досі архівні документи. **Методологія** дослідження базується на застосуванні джерелознавчого та описового (у роботі з архівними матеріалами) методів, а також методу теоретичного узагальнення. **Наукова новизна** полягає у введенні до наукового обігу не відомих досі документів з українських архівів (шість з семи публікуються вперше), зокрема унікального "Прохання" про переведення з Новоросійського університету (Одеса) до Київського університету св. Володимира, написаного рукою Ф. Стравінського. **Висновки.** Українські архівні знахідки розкривають нову інформацію щодо родини та друзів співака, уточнюють роки навчання у Ніжинському юридичному лицейі та Новоросійському університеті, демонструють успішність майбутнього артиста у навчанні та позакласних заходах. Роки навчання Ф. Стравінського у Ніжині, Києві, Одесі (1858-1869 рр.) займають вагомe місце у життєтворчості митця. Юнацький період його життя, тісно пов'язаний з Україною, стратегічно важливий для формування особистості Ф. Стравінського.

**Ключові слова:** роки навчання Ф. Стравінського, архівні документи, Ніжинська гімназія, Юридичний лицей ім. князя О. Безбородька, Новоросійський університет, Київський університет св. Володимира.

*Співаченко Оксана Святославівна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*

**Федор Стравинский: годы учебы (по материалам украинских архивов)**

**Цель статьи** – на основании найденных архивных материалов воссоздать подлинную панораму периода обучения Федора Стравинского до поступления в консерваторию, ввести в научный оборот не известные до сих пор архивные документы. **Методология** исследования базируется на применении источниковедческого и описательного (в работе с архивными материалами) методов, а также метода теоретического обобщения. **Научная новизна** заключается во введении в научный оборот новых документов из украинских архивов (шесть из семи публикуются впервые), в частности уникального "Прошения" о переводе из Новороссийского университета (Одесса) в Киевский университет св. Владимира, написанного рукой Ф. Стравинского. **Выводы.** Украинские архивные находки дают новую информацию о семье и друзьях певца, уточняют годы обучения в Нежинском юридическом лицее и Новоросийском университете, демонстрируют успехи будущего артиста в учебе и внеклассных мероприятиях. Годы учебы Ф. Стравинского в Нежине, Киеве, Одессе (с 1858 по 1869) занимают важное место в життєтворчествe артиста. Юношеский период его жизни, тесно связанный с Украиной, стратегически важен для формирования личности Ф. Стравинского.

**Ключевые слова:** годы обучения Ф. Стравинского, архивные документы, Нежинская гимназия, Юридический лицей им. князя А. Безбородко, Новоросийский университет, Киевский университет св. Владимира.

*Spivachenko Oksana, Post-graduate student of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*

**Fyodor Stravinsky: Years of study (based on materials of Ukrainian archives)**

**The purpose of the article** is to recreate the whole panorama of the years of Fyodor Stravinsky's studies before joining the Conservatory on basis of discovering archived materials and to bring to the scientific circulation archived documents that were unknown until now. The **methodology** of the research is based on the application of the source-studying method, the descriptive method (working with archived materials), and method of theoretical generalization. **Scientific novelty.** Documents from Ukrainian archives that have not been previously known (six of seven archives are being published the first time) have been introduced to the scientific circulation. In particular, the unique document – "Request" written by F. Stravinsky, of transferring it from University of Novorossiysk (Odessa) to Kiev University of St. Volodymyr. **Conclusions.** Ukrainian archives reveal new information about family and friends of the singer, specify the years of study at Nizhyn Law School and at Novorossiysk University, and demonstrate the success of future artist both in studying and extracurricular activities. Theodore Stravinsky's school years in Nizhyn, Kiev, Odessa (from 1858 to 1869) occupy a significant place in his artistic life-creation. F. Stravinsky's youth life period is closely connected to Ukraine and was strategically important for the formation of his personality as an artist.

**Keywords:** years of F. Stravinsky's study, archival documents, Nizhyn gymnasium, legal lyceum named after A. Bezborodko, Novorussian University, Kiev St. Vladimir University.

Актуальність теми дослідження. Маловідомі сторінки життєтворчості Федора Гнатовича Стравінського (1843–1902), батька всесвітньо відомого композитора Ігоря Стравінського, тісно й різними векторами поєднані з Україною: родинні зв'язки, роки навчання, початок творчого шляху тощо. І якщо окремі факти – одруження з киянкою Анною Холодовською (1874), початок кар'єри у Київсь-

кій опері (1873–1876) певним чином висвітлені у дослідженнях, присвячених родині Стравінських, то інформація про період навчання, що передувала вступу Ф. Стравінського до Петербурзької консерваторії (1869), лишається поки що "за бортом" дослідницьких зацікавлень.

Саме юнацькі роки митця – найбільш незвідані й подекуди навіть загадкові, але ж саме з них для дослідника й починається пошук істини у лабіринтах долі Ф. Стравінського. Один лише перелік навчальних закладів, у яких довелося вчитися майбутньому артисту Імператорських театрів – Мозирське Дворянське училище та гімназія, Ніжинська гімназія вищих наук та Лицей князя О. Безбородька, Новоросійський університет (Одеса), Київський університет Св. Володимира – з одного боку, виглядає дуже солідно, а з іншого – спонукає замислитись: чому ця частина біографії митця лише зовсім нещодавно почала відкриватися дослідникам?

Більшість з перелічених освітніх закладів знаходяться на території сучасної України. Середню і першу вищу освіту Ф. Стравінський здобув у навчальних закладах, що сьогодні стали провідними українськими вишами (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова). Тож, вивчення доконсерваторського періоду навчання Ф. Стравінського є актуальним для відтворення повноцінної картини життєтворчості митця, а також підтверджує його тісний зв'язок з Україною.

Мета дослідження – на основі віднайдених архівних матеріалів відтворити достеменну панораму років навчання Федора Стравінського у доконсерваторський період, увести до наукового обігу не відомі досі архівні документи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До середини ХХ століття постаті Ф. Стравінського не було присвячено жодного спеціального видання, у якому б повноцінно висвітлювалися усі сторони біографії та творчого стилю співака. Основна інформація про артиста зосереджувалась в енциклопедичних виданнях та статтях у періодиці. Лише 1951 року вийшла перша брошура про Ф. Стравінського (автор В. Богданов-Березовський) [4], а у 1970-х рр. – збірка "Ф. Стравинский. Статьи. Письма. Воспоминания" під редакцією А. Гозенпуда [11]. До сьогодні це найбільш повне і єдине видання, цілком присвячене артисту, однак і воно не розкриває усіх граней його багатогранної особистості, а окремі свідчення біографії, неточності у датах (зокрема, подані у хронографі життя та творчості Ф. Стравінського) викривляють подекуди реальну картину.

Справжнє музикознавче "розслідування" навколо постаті та творчості Ф. Стравінського розпочалося у ХХІ столітті. Російська дослідниця Анна Виноградова, маючи на меті оприлюднити рукопис монографії Едуарда Старка<sup>1</sup>, присвяченої Ф. Стравінському, шляхом джерелознавчого пошуку розкрила невідомі раніше факти з життя митця. На основі архівних матеріалів А. Виноградовою видано три статті ([5]; [6]; [7]), у яких "реставровано" загублені розділи монографії Е. Старка з науковими коментарями дослідниці. Віднайдені нами в українських архівах документи доповнюють відому або дають нову інформацію, висвітлюють поки що втрачені сторінки життя Ф. Стравінського (зокрема, період навчання на території сучасної України).

Виклад основного матеріалу. Аби краще уявити, у якому контексті відбувалось навчання Федора Стравінського, вважається доречним коротко охарактеризувати систему тогочасної освіти в Російській імперії. Ще з ХVIII століття на теренах держави діяли навчальні заклади (приходські школи, гімназії), які з приходом до влади Олександра I (1801) стали підпорядковуватись Міністерству народної освіти (створене у 1802 р.). У "Положенні про влаштування навчальних закладів" (1803) передбачалось чотири їх типи: приходські училища, повітові училища, губернські училища (або гімназії) та університети. Навчальний заклад будь-якого рівня мав певну територіально-адміністративну прив'язаність. Гімназії функціонували у кожному губернському місті, їх директори підпорядковувались університетському правлінню, а нижчі – повітові училища – директорам гімназій. Університетське місто ставало центром навчального округу<sup>2</sup> (його очолював попечитель), що охоплював кілька суміжних губерній. При університетах діяли комітети по управлінню навчальними закладами округу.

Федір Стравінський пройшов усі рівні, що існували у тодішній освітній системі. Наскільки можна судити з доступних сучасному досліднику документів та матеріалів, його початкове навчання почалось мало не у підлітковому віці. Лише в 1850-х роках Федір вступає до Мозирського приходського училища<sup>3</sup>, а у 1858 р. (у віці 15 років) – переводиться до першого класу Ніжинської гімназії; навчається там три роки і повертається до Мозиря, але вже у реорганізовану з училища гімназію<sup>4</sup>. У цей період навчання, згідно віднайдених документів та свідчень, Федір Стравінський не вирізнявся особливими успіхами: і в Ніжині, і у Мозирі хлопець мав середні та задовільні оцінки<sup>5</sup>. Відмінного результату Ф. Стравінський досягав у інших, позакласних заняттях – в театральному гуртку та церковному хорі. Звичайно, це свідчить про ранній потяг юнака до мистецтва, не випадково саме мистецький шлях згодом стане визначальним у його житті.

Головним завданням гімназії була підготовка учнів до вступу в університет, адже саме там відкривалась перспектива серйозно зайнятись наукою та здобути чин, без якого неможливо було на той час

просуватись по кар'єрних сходинках державної служби. Приваблювала університетська освіта і тим, що згідно з військовою реформою (відбувалась паралельно з освітньою у 1860–1880-х рр.), на теренах Російської імперії була введена обов'язкова шестирічна армійська служба. Громадянин з мінімальною початковою освітою мав служити чотири роки, двокласна початкова школа звільняла ще від одного року армійського обов'язку, середня освіта скорочувала тривалість дійсної служби до півтора року. Вища ж освіта давала можливість молодим людям відслужити лише півроку (весь інший час вони були у запасі).

Аби здобути вищу освіту, після закінчення Мозирської гімназії Федір Стравінський вступив до Ніжинського Ліцею юридичних наук (1865). Можна припустити, що амбітний і спраглий до знань юнак добре розумів, що вступити до Ліцею набагато простіше, ніж до будь-якого університету (ставши ліцеїстом, можна було перевестися до університету без вступних випробувань), а тому й скористався таким шансом, аби згодом потрапити до вищого навчального закладу.

Аналізуючи подальші кроки митця на освітньому шляху, констатуємо, що торуючи шлях до найпрестижнішого закладу – університету Св. Володимира – Федір Гнатович спочатку переводиться до Новоросійського університету в Одесі, і лише потім робить спробу стати студентом Київського університету.

В усіх працях, присвячених Ф. Стравінському, про навчання співака в Одесі згадується між іншим, опосередковано. Автори посилаються на особисті документи Ф. Стравінського (розрахункові книги, студентські конспекти юнака) або ж спираються на непрямі свідчення – розповіді родичів та друзів<sup>6</sup>.

Нами віднайдені офіційні документи, що підтверджують факт навчання Ф. Стравінського в Одеському університеті. Перший – "Список студентов и посторонних слушателей Императорского Новороссийского университета за 1865/1866 академический год"<sup>7</sup>; другий – "Дело Канцелярии Проректора Императорского Университета Св. Владимира, О приеме в Университет бывших студентов Киевского и других Университетов в 1-й половине 1866 года" [1].

У "Списку студентів..." (розділ "Юридический факультет. I курс") напроти імені Стравинский Федор зазначено: "28 Сен. 1865. В Лиц. к. Безб. Правосл. Из дворян" (див. додатки, фото 1), тобто – Ф. Стравінський, за походженням дворянин, православного віросповідання, до Новоросійського університету вступив 28 вересня 1865 року після навчання у Ніжинському Ліцеї князя Безбородька. Документ є особливо важливим з огляду на те, що факт навчання Ф. Стравінського у Ніжинському Ліцеї (перед вступом до Новоросійського університету) не акцентує жоден із біографів артиста<sup>8</sup>.

З "Правил для студентов и посторонних слушателей Новороссийского Университета", виданих 1865 року, дізнаємось: "§5. Переход из других университетов в Новороссийский допускается при одобрительном отзыве того Университета, из которого студент переходит. Студенты Университетов зачисляются в тот же курс, в котором находились в оставленном ими Университете, если желают продолжать учение по тому же факультету, и за тем подчиняются всем правилам и постановлениям, относительно распределения учебных предметов и производства в них испытаний, какие существуют в Новороссийском Университете. Студенты Лицеев: Демидовского и князя Безбородко и воспитанники высших классов Александровского Лицея и училища Правоведения, а также студенты духовных Академий принимаются в студенты Университета на том же основании, но не иначе, как в первый курс"<sup>9</sup>.

Отже, аби стати студентом щойно відкритого Імператорського Новоросійського університету<sup>10</sup>, не обов'язково було складати виснажливі вступні випробування – виходило, що достатньо вступити до Ліцею князя Безбородька, а потім перевестись до університету.

Цілком ймовірно, що вже у цей час Ф. Стравінський (якому на той час виповнився 21 рік) мріяв про мистецький шлях у житті, а відтак намагався віднайти можливості спілкуватися з творчими людьми, відвідувати концерти та театральні вистави. Найближчим солідним музичним навчальним закладом була Петербурзька консерваторія (рік заснування – 1862), але без належної підготовки вступити туди було неможливо. Тож, юнак цілком логічно обирає шлях університетської освіти, а щоб потрапити до престижного вузу та центру культурного і театральнo-музичного життя тогочасної імперії, "підстраховується" Ліцеєм князя Безбородька та Новоросійським університетом, що й приводить його згодом на лави студентів Київського Університету Св. Володимира.

30 грудня 1865 року Ф. Стравінський пише прохання про переведення з Новоросійського університету до Київського університету Св. Володимира.

Графологічне порівняння з документами, опублікованими А. Виноградовою, а також підписами Ф. Стравінського до фотографій та картин<sup>11</sup> не залишає сумнівів щодо ідентифікації почерку митця. Аналізуючи стиль письма, відзначаємо широкий помах пера, великі та чітко виписані літери, значний нахил літер праворуч, округлені деталі з одного боку (для графологів – ознака творчої особистості), стрункність горизонталі рядків, а також чіткість та пропорційність тексту на аркуші (див. додатки, на фото 2 зліва – копія афіші спектаклю "Восвода"<sup>12</sup>; справа – документ з київського архіву).

Наводимо повний текст документу "Дело Канцелярии Проректора Императорского Университета Св. Владимира, О приеме в Университет бывших студентов Киевского и других Университетов в 1-й половине 1866 года" [1]:

**Арк. № 46**

*Принять Стравинского в студенты юридического факультета во второй (2) семестр и снабдить матрикулою*

*29 Января 1866 г.*

*Ректор Матвеев*

Его Превосходительству

Г-ну Ректору Императорского Университета Св. Владимира,  
Действительному Статскому Советнику и Кавалеру Матвееву

Бывшаго студента Новороссийского Университета  
Федора Стравинского

*Отношение Ректору Новор.Унив.*

*31 Декабря 1865 г. №1601.*

## Прошение

Желая поступить в число студентов Университета Св. Владимира, честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство о зачислении меня в число студентов 2-го семестра по юридическому факультету. При сем честь имею приложить следующие документы: 1) Увольнительное свидетельство от Новороссийского Университета, 2) Копию из метрической выписки о моем рождении и крещении и 3) Копию указа о дворянском происхождении.

Федор Стравинский

1865-го года

Декабря 30 дня.

Віднайдений документ є цінним для даного дослідження за кількома параметрами. По-перше, прохання написано рукою самого Федора Гнатовича (на сьогодні це єдиний відомий нам достовірний зразок почерку митця, що зберігається в українських архівах)<sup>13</sup>. По-друге, документ дає конкретну інформацію про час переходу з одного університету до іншого, а також офіційно підтверджує факт навчання Ф. Стравінського в обох вишах. Позивач вказує, що до свого прохання додає свідоцтво про звільнення з Новоросійського Університету, копію метричного запису про народження та хрещення, а також копію наказу про дворянське походження.

Прохання Ф. Стравінського датоване 30 грудня 1865 року. На підпис до ректора Київського Університету воно потрапило наступного дня, про що свідчить запис, що знаходиться зліва, напроти другого реквізиту документу (Арк. 46):

*"Отношение Ректору Новор.Унив. 31 Декабря 1865 г. №160".*

В офіційному порядку дирекція Київського Університету Св. Володимира надіслала запит до ректора Новоросійського Університету з проханням підтвердити, що Ф. Стравінський дійсно був студентом цього університету. Відповідь з Одеси надійшла за кілька тижнів (додатки, фото 3):

**Арк. № 47**

Министерство Народного Просвещения

Ректора Императорского Новороссийского Университета

10 Января 1866 года.

№ 16

Одесса.

Господину Ректору  
Императорского Университета Св. Владимира

Вследствие отношения Вашего Превосходительства от 31 Декабря прошлого 1865 года за № 1601, имею честь уведомить, что г. Федор Стравинский во время нахождения в Новороссийском Университете, вел себя хорошо, ни в чем предосудительном замечен не был и к принятию его в Университет Св. Владимира препятствия не имеется.

Ректор Университета Ив. Соколов.

Відповідь з Одеси датована 10 січня 1866 р. (Арк. 47), а 29 січня 1866 р. на прохання Ф. Стравінського з'явилась резолюція:

*"Принять Стравинского в студенты юридического факультета во второй (2) семестр и снабдить матрикулою. 29 Января 1866 г. Ректор Матвеев".*

Одеський та київські документи є містком, що об'єднує інформацію про два університети, у яких навчався Федір Гнатович. Російські дослідники підкріплюють факт навчання співака в обох вузах "однорічно", лише зі сторони самого Ф. Стравінського (записи студента у "Розрахункових книгах", конспекти лекцій у період навчання в Одесі і т. ін.). Віднайдені в українських архівах документи є офіційними й остаточно підтверджують інформацію про місця навчання майбутнього артиста в цей період життя.

У Державному архіві міста Києва, у фондах Київського університету Св. Володимира, поряд з "Проханням" студента Ф. Стравінського, віднайдено документ такого ж змісту, датований тим же числом, за підписом Олександра Холодовського<sup>14</sup> – одногрупника на юридичному факультеті Новоросійського Університету, а в майбутньому, імовірно, родича співака – таким чином, вимальовується ще один вектор дослідження родинних зв'язків Ф. Стравінського (цілком можливо, що саме О. Холодовський познайомив Федора з його майбутньою дружиною<sup>15</sup>).

Навчання Ф. Стравінського в Університеті Св. Володимира, до якого він так довго йшов, закінчилось у жовтні 1868 року. Захоплений культурно-мистецькими подіями тогочасного Києва та першими успіхами на співацькому шляху, студент Стравінський весною 1868 р. не склав "полукурсовых испытаний" і перейшов на навчання до Лицею кн. Безбородька в Ніжині<sup>16</sup>.

Інформація щодо навчання Ф. Стравінського у Лицеї кн. О. Безбородька зберігається у Центральному державному історичному архіві України. У фонді Київського навчального округу нами віднайдено такі документи:

"Дело канцелярии г. Попечителя Киевского учебного округа "О выдаче студентам Лицея Кн. Безбородко окончившим курс, аттестатов и об исключении некоторых из них из податного состояния" за 1869 рік (додатки, фото 4) містить наступну інформацію: "Совет Лицея Князя Безбородко в заседаниях своих <...>, рассматривал на основании устава своего <...> результаты окончательного испытания студентов 3-го курса Лицея во всех предметах трех-годичного преподавания и составил единогласное определение о награждении аттестатами и правами на классные чины тех или иных, которые с успехом окончили полный курс" [3; Арк. 1].

Далі подано перелік студентів, рекомендованих на отримання аттестату про закінчення навчального закладу. Серед них є прізвище Ф. Стравінського (додатки, фото 5). До протоколу засідання ради Лицею додано два важливі документи: "Отметка по испытанию 1869 года" [3; Арк. 4 об., 5] студентів третього курсу та "Опись документов студентов, окончивших в 1869 году в Лицее Князя Безбородко курс учения, кои представляются к утверждению в праве на классные чины" [3; арк. 7].

Перший із названих документів – фактично таблиця успішності, таблиця, де виписані підсумкові оцінки випускників з предметів, пройдених ними в Лицеї упродовж трирічного курсу навчання. Під номером 27 зазначено прізвище Ф. Стравінського та подано його оцінки з різних предметів за період навчання в Лицеї (додатки, фото 6). Зазначимо, що на той час в Лицеї діяла чотирьохбальна система оцінювання, де 2 – задовільно, 3 – доволно хорошо, 3,5 – хорошо, 4 – отлично, хорошо, превосходно. Виходячи з цього, студент Стравінський не відзначався особливими успіхами у навчанні, його середній бал за підсумками документу становив – 3,27, тобто між "доволно хорошо" та "хорошо"<sup>17</sup>. З огляду на причину, що змусила Ф. Стравінського після Київського університету піти до Лицею, такі "успіхи" у навчанні цілком закономірні. В резюме вказано, що випускник претендує на отримання чину XII класу при вступі на громадянську службу.

У другому документі, що додавався до протоколу, вказано перелік документів, на основі яких випускникам видавали аттестат. Звідси дізнаємося, що Федір Стравінський пред'являв метричне свідоцтво та довідку про дворянське походження. Щоб переконатись у достовірності дворянської приналежності студента Стравінського, Міністерство народної освіти 15 липня 1869 року подало запит до Віленського депутатського дворянського зібрання з проханням підтвердити цей факт. Відповідь з Вільно прийшла у вересні:

"Дворянское Депутатское Собрание имеет честь уведомить: что Федор Игнатьевич Стравинский ... сопричислен к дворянскому роду Стравинских и утвержен в дворянском достоинстве указом Герольдии от 6 Ноября 1857 года" [3; Арк. 35, 35 об] (додатки, фото 7).

Таким чином, наведені документи підтверджують факт навчання Ф. Стравінського в Ніжинському Лицеї у 1869 р., дають інформацію про його успіхи та конкретизують відомості щодо дворянської приналежності. Крім того, завдяки архівним знахідкам стає зрозуміло, чому Ф. Стравінський вступив на навчання до консерваторії не з початку навчального року, а у жовтні 1869-го – адже лише наприкінці вересня він отримав документи про закінчення попереднього навчального закладу.

Наукова новизна. У статті вперше публікуються шість документів з українських архівів. На їх основі подано нову інформацію щодо родини та друзів Ф. Стравінського, уточнено роки його навчання у Ніжинському юридичному лицейі та Новоросійському університеті (Одеса), продемонстровано успішність у навчанні та позакласних заходах. Підтверджено важливість доконсерваторського періоду для формування особистості митця. Серед документів, вперше уведених до наукового обігу – унікальна знахідка: "Прохання" про переведення з Новоросійського університету до Київського університету св. Володимира, написане рукою Ф. Стравінського.

Висновки. Забуті та незвідані сторінки біографії Ф. Стравінського, завдяки джерелознавчим пошукам, наразі стають дедалі більш рельєфними. На шляху до досконалого дослідження зрілого пе-

ріоду життя митця, багатогранності його творчої постаті, необхідно добре розуміти, якими були "університети" майбутнього артиста. Віднайдені архівні документи підтверджують, що юнацький період життя Ф. Стравінського пов'язаний з Україною.

Аналізуючи процес здобуття майбутнім артистом Імператорських театрів першої професійної освіти, пов'язаний з частою зміною навчальних закладів, доходимо висновку про самостійність та цілеспрямованість юнака. Час навчання за юридичною спеціальністю став випробуванням на міцність його бажання присвятити життя мистецтву. Іноді завдяки, а іноді всупереч обставинам у процесі навчання за юридичним фахом у Ф. Стравінського гартувалось бажання стати співаком. У Ніжині він співав у церковному хорі, в Одесі та Києві відвідував оперні вистави та концерти, брав участь у позакласних театральних та співочих гуртках, розкриваючи свої творчі можливості та набуваючи мистецького досвіду.

Віднайдені та вперше оприлюднені документи з українських архівів підтверджують тісний зв'язок Ф. Стравінського з Україною, починаючи з юнацьких років. Доконсерваторський період навчання співака в освітніх установах на теренах сучасної України впевнено можна вважати періодом формування особистості митця, а повернення до Києва після консерваторії – доленосним для становлення його творчої індивідуальності. Тож стратегічно важливі для долі Ф. Стравінського періоди життєтворчості безперечно пов'язані з Україною.

#### Примітки

<sup>1</sup> У 2013 р. в Музеї ім. О. Бахрушина (Москва) А. Виноградовою було віднайдено рукопис монографії за назвою "Ф. И. Стравинский и оперный театр его времени", що належить перу Едуарда Старка (відомий у XIX ст. театральний та музичний критик). За особливих причин праця Е. Старка не була видана свочасно. Детальніше про це йдеться у статті А. Виноградової "Криминальная история с рукописью, или Следствие ведет... музыковед" [6].

<sup>2</sup> На українських теренах існувало три навчальні округи: Харківський, Одеський та Київський. За статистичними даними, українська частина населення в XIX ст. була більш освіченою за російську. "На перевагу низькому рівню писемності населення України, ступінь освіченості тут був вищим, ніж по європейській Росії..." [8, 5].

<sup>3</sup> Ф. Стравінський народився в с. Головинці Річицького повіту Мінської губернії. Мозирське училище було найближчим навчальним закладом, до якого батьки могли віддати сина на навчання.

<sup>4</sup> Детальніше про це пише Анна Виноградова [5, 72-80].

<sup>5</sup> Про успішність Ф. Стравінського під час навчання у Ніжинському Ліцеї більш детально див. у статті: Редя В., Співаченко О. Федір Стравінський: українські сторінки життя та творчості [9].

<sup>6</sup> Див. праці А. Гозенпуда [11, 175] та А. Виноградової [5, 81-84].

<sup>7</sup> Документ знайдено кандидатом мистецтвознавства, членом Національної спілки театральних діячів України Н. В. Остроуховою (у 1977–2008 рр. обіймала посаду керівника літературно-драматичної частини Одеського національного академічного театру опери та балету), яка люб'язно надала його у наше розпорядження. Зберігається у Державному архіві Одеської області.

<sup>8</sup> А. Виноградова лише згадує про Ліцей, посилаючись на записи Ф. Стравінського у "Розрахункових книгах".

<sup>9</sup> Державний архів м. Києва. – Ф. 16 – Оп. 368. (1867 р.) – Од. зб. 22. – "Дело правления Императорского университета Св. Владимира. О присылке Университетами правил для учащихся в таких же Университетах студентов". – 306 Арк. (Арк. 87-89). Перший розділ "О приеме в студенты и переходе студентов из других Университетов в Новороссийский и из одного факультета в другой, и об увольнении их из Университета".

<sup>10</sup> Імператорський Новоросійський Університет в Одесі було відкрито 1(13) травня 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею.

<sup>11</sup> Копії вміщені у виданні: Ф. Стравинский. Статьи, письма, воспоминания (ред. А. Гозенпуд). – Л. : Музыка, 1972. – 205 с.

<sup>12</sup> Оpubліковано А. Виноградовою [5, 88].

<sup>13</sup> Документ зберігається у Державному архіві міста Києва – Ф. 16. – Оп. 368. – Од.зб. 19. – 154 Арк.

<sup>14</sup> Дівоче прізвище дружини Ф. Стравінського Анна Холодовська.

<sup>15</sup> У додатку до першого тому "Переписки с русскими корреспондентами" [10, 420-422] значиться, що батько майбутньої дружини Ф. Стравінського Анни Холодовської, Кирило Григорович (1806 –1855) мав одного рідного брата Івана (1810– ?). Про Івана Григоровича відомо: "... титулярный советник, секретарь Петербургского коммерческого суда. Был женат на вдове штаб-лекаря фонASSE (имя ее нигде не указано). Имели пятерых детей, среди которых три сына – Иван, Николай и Михаил" [10, 421]. Далі подано коротку інформацію про кожного з трьох синів. Про інших двох дітей інформації не вміщено; цілком можливо, що серед них міг бути Олександр – двоюрідний брат Анни Холодовської, який навчався з її майбутнім чоловіком в Одесі та Києві на юридичному факультеті.

<sup>16</sup> Про закінчення навчання Ф. Стравінського у Київському університеті детально пише А. Виноградова [5, 85], посилаючись на фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Київ. У посиланні на архів допущена помилка: документ знаходиться у Державному архіві міста Києва.

<sup>17</sup> Оцінки Ф. Стравінського: Богословие – 3, Энциклопедия законовещения – 3, Государственные законы – 3, Финансы – 3, Гражданские законы – 3,5, Законы по мед. благоустройству – 3, Уголовные законы – 3, Полицейские законы – 3,5, Русская История – 3,5, Статистика – 3,5, Русская словесность – 3, Практическая Русская словесность – 3,5. Годичное сочинение – 4, французский – 3, Поведение – отлич. [3; Арк. 4об, 5]

#### Архівні матеріали

1. "Дело Канцелярии Проректора Императорского Университета Св. Владимира, О приеме в Университет бывших студентов Киевского и других Университетов в 1-й половине 1866 года". – Державний архів м. Києва. – Ф. 16. – Оп. 368. – Од. зб. 19. – 154 Арк.
2. "Дело правления Императорского университета Св. Владимира. О присылке Университетами правил для учащихся в таких же Университетах студентов". – Державний архів м. Києва. – Ф. 16 – Оп. 368. (1867 р.) – Од. зб. 22. – 306 Арк.
3. "Дело канцелярии г. Попечителя Киевского учебного округа "О выдаче студентам Лицея Кн. Безбородко окончившим курс, аттестатов и об исключении некоторых из них из податного состояния" ЦДІАК України. – Ф. 707, оп. 35, спр. 208. – 75 Арк.

#### Література

4. Богданов–Березовский В. Федор Стравинский / В. Богданов–Березовский. – М. Л. :Музгиз, 1951. – 52 с.
5. Виноградова А. Первая глава из жизни Федора Стравинского: новые находки / Анна Виноградова // OPERA MUSICOLOGICA. – 2016. – № 3 (29). – С. 66-94.
6. Виноградова А. Криминальная история с рукописью, или Следствие ведет... музыковед / А. Виноградова // Звезда. – 2013. – № 8. – С. 197–203.
7. Виноградова А. Э. Старк и Ф. Стравинский. К публикации главы из рукописи книги Э. А. Старка (Зигфрида) "Ф. И. Стравинский и оперный театр его времени" / Анна Виноградова // Вопросы театра. – 2013. – № 1-2. – С. 310–337.
8. Коржов Д.Ю. Розвиток системи вищої освіти в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ століть). – Вінниця : ПП "Центр генеалогії і біографіки", 1996. – 16 с.
9. Редя В., Співаченко О. Федір Стравінський: українські сторінки життя та творчості / Валентина Редя, Оксана Співаченко // Музика. – 2013. – № 6. – С. 46–51.
10. Стравинский И. Ф. Переписка с русскими корреспондентами. Материалы к биографии / И. Ф. Стравинский. – М. : Композитор. – Том I. (1882–1912). – 505 с.
11. Ф. Стравинский. Статьи, письма, воспоминания (ред. А. Гозенпуд). – Л. : Музыка, 1972. – 205 с.

#### References

1. The case of the Chancellery of the Pro-Rector of the Imperial University of St. Vladimir, About the admission to the University of former students of Kiev and other Universities in the first half of 1866. (1866). State Archives of the city of Kiev, F. 16, Op. 368, Od. zb. 19, 154 Ark. [in Russian].
2. The case of the reign of the Imperial University of St. Vladimir. On sending the Universities rules for students in the same Universities of students. (1867). State Archives of the city of Kiev, F.16, Op. 368, Od. zb. 22, 306 Ark. [in Russian].
3. The case of the Office of the Trustee of the Kiev Academic District "On extradition to students Lyceum Kn. Bezborodko graduated from the course, certificates and the exclusion of some of them from the state of taxation". (1868). Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv, F. 707, op. 35, Od. Zb 208, 75 Ark. [in Russian].
4. Bogdanov–Berezovski, V. (1951). Fedor Stravinsky. M.-L.: Muzgiz [in Russian].
5. Vinogradova, A. (2016). The first chapter of the life of Fyodor Stravinsky: new finds. Opera Musicologica, 3 (29), 66–94 [in Russian].
6. Vinogradova, A. (2013). Criminal history with the manuscript, or the Consequence leads ... musicologist. Zvezda, 8, 197–203 [in Russian].
7. Vinogradova, A. (2013) E. Stark and F. Stravinsky. To the publication of the chapter from the manuscript of the book by E. A. Stark (Zigfrid) "F. I. Stravinsky and the opera house of his time ". Voprosyi teatra, 1– 2, 310–337[in Russian].
8. Korzhov, D. Iu. (1996). Development of the system of higher education in Ukraine (the end of the nineteenth and early twentieth centuries). Vinnitsa: PP " Genealogy and Biography Center " [in Ukrainian].
9. Redya, V. Spivachenko, O. (2013). Fedir Stravinsky: Ukrainian pages of life and work. Muzyka, 6, 46–519 [in Ukrainian].
10. Stravinskiy, I. F. (1998). Correspondence with Russian correspondents. Materials for biography. M.: Kompozitor. (Vols. 1) [in Russian].
11. F. Stravinsky. Articles, letters, memoirs. (1972). A Gozenpud. (Ed.). L.: Muzyka [in Russian].

Додатки

№	Имя	Дата	Место	Статус
861	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
862	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
863	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
864	Въ Псковск. г.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
865	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
866	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
867	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
868	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
869	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
870	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
871	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
872	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
873	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
874	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
875	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
876	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
877	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
878	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
879	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
880	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
881	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
882	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
883	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
884	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
885	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
886	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
887	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
888	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
889	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
890	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
891	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
892	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
893	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
894	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
895	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
896	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
897	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
898	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
899	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель
900	Въ С. Ряз. Лиц.	23 Авг 1865	Псковск.	слушатель

Фото 1. Список студентів юридичного факультету Новоросійського університету за 1865/1866 навчальний рік

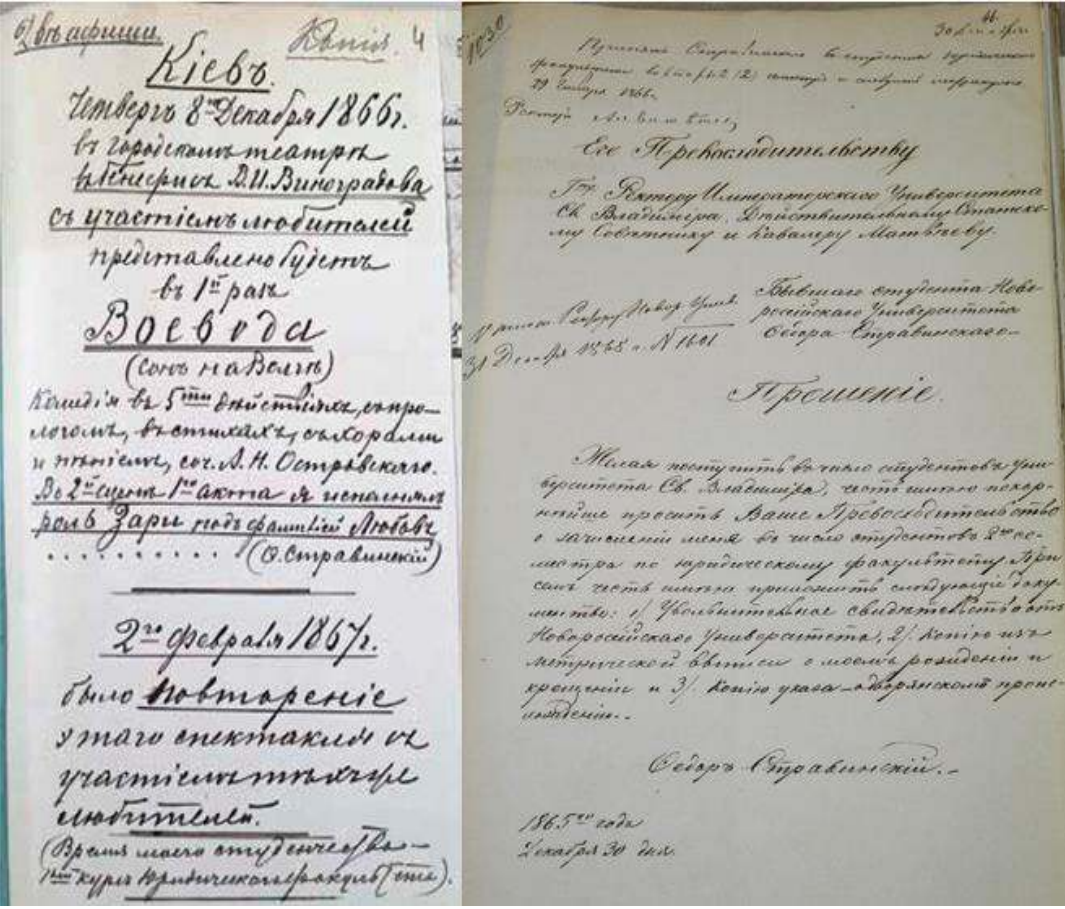


Фото 2. Зліва – рукописна копія Ф. Стравінського афіші спектаклю "Воєвода" (1866 р.), справа – "Прохання" Ф. Стравінського про переведення з Новоросійського університету до Університету св. Володимира (1865 р.)



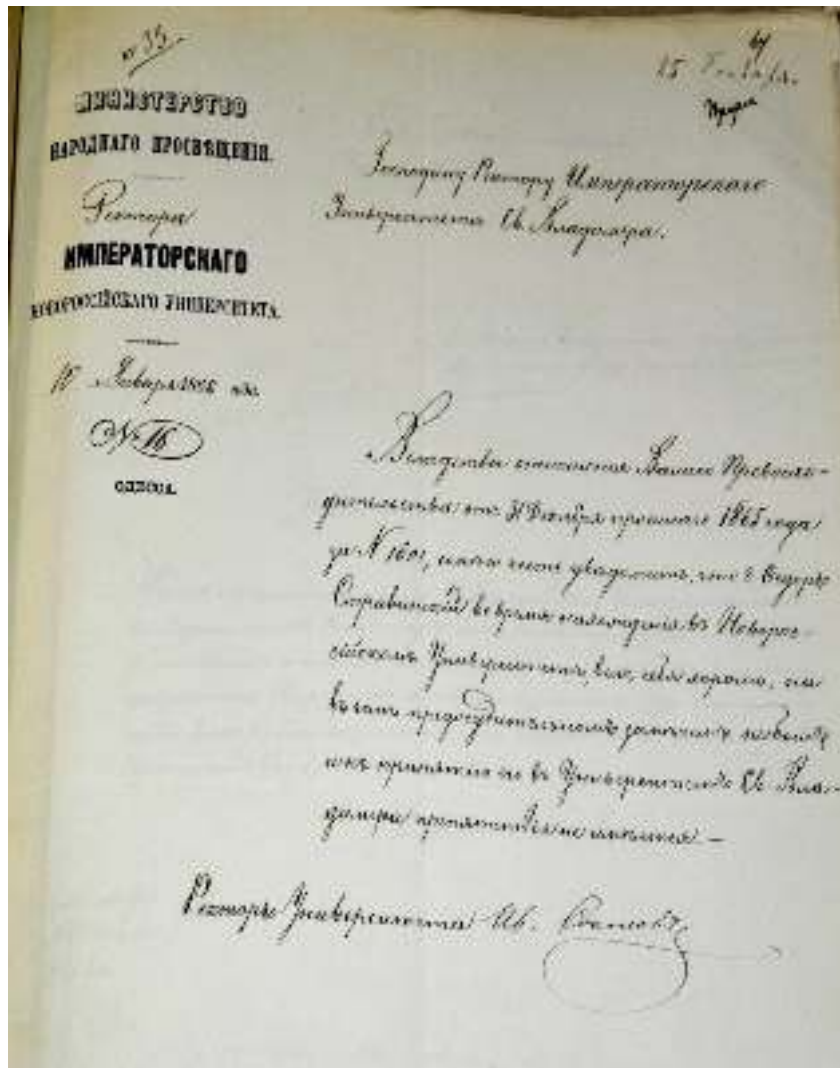


Фото 3. Відповідь з Новоросійського університету Ректору Університету св. Володимира щодо студента Ф. Стравінського. 1866 р.



Фото 4. Фрагмент протоколу засідання ради Лицею князя О. Безбородька щодо видачі атестатів випускникам (1869 р.)

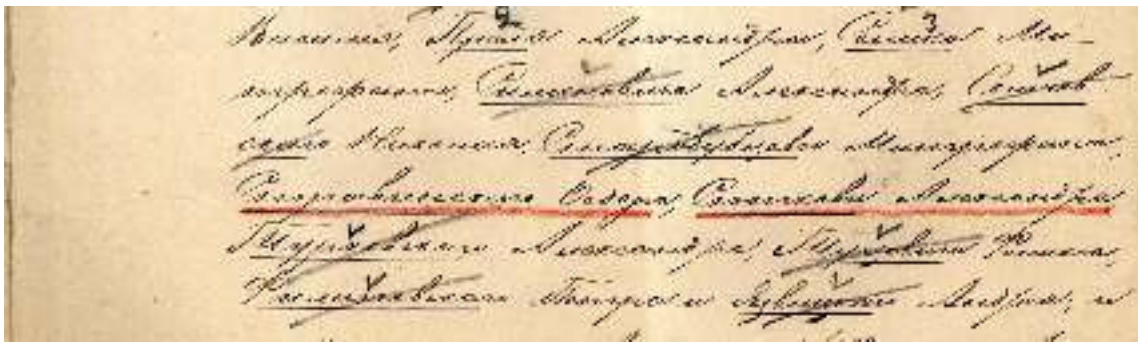


Фото5. Перелік студентів, рекомендованих на отримання атестату про закінчення юридичного факультету Лицею князя О. Безбородька

21	Муромський Александр	Мур	3,5	3,5	3,5	4
22	Великий Александр	В	3,5	3,5	3,5	3,5
23	Семішовський Александр	С	3,5	4	4	4
24	Семішовський Михайло	С	3,5	3,5	4	3,5
25	Семішовський Александр	С	3,5	3,5	4	4
26	Семішовський Михайло	С	3	3	3	3
27	Семішовський Федор	С	3	3	3	3,5
28	Семішовський Александр	С	3,5	3	3,5	4
29	Семішовський Александр	С	3	3,5	4	4
30	Семішовський Федор	С	3,5	3,5	3	3,5
31	Семішовський Михайло	С	3,5	3,5	3	4

Фото 6. "Отметка по испытанию 1869 года"



Фото7. Відповідь Віленського депутатського дворянського зібрання Міністерству народної освіти на підтвердження дворянської приналежності студента Ф. Стравінського

Стаття надійшла до редакції 17.09.2017 р.